

П. М. Кухарчук, кандидат наук з державного управління, проректор із соціально економічних питань і міжнародної науково-педагогічної роботи Житомирського державного університету ім. І. Франка

НАУКОВИЙ МЕНЕДЖМЕНТ У ТЕОРІЇ УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ

У статті зроблено спробу аналізу впливу наукового менеджменту на теорію управління освітою в Україні. Охарактеризовано сутність сучасного менеджменту в освіті. Розглянуто його напрями як стратегію диференціації і стратегію фокусування, що певною мірою відбивають особливості нововведень у системі освіти і діють у режимі функціонування.

Ключові слова. Науковий менеджмент, управління освітою, інноваційні процеси в освіті, креативна освіта.

The article analyzes the influence of scientific management on theory of education management in Ukraine. The nature of modern management in education is characterized. There are considered its areas as the differentiation strategy and the focusing strategy which reflect the characteristics of innovations in education system, and operate in the mode of functioning.

Key words. Scientific management, education management, innovative processes in education, creative education.

Постановка проблеми (постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями). Становлення й розвиток теорії управління, яка на початку ХХ ст. стала об'єктом наукових інтересів, упродовж минулої епохи відбувалося на основі утвердження наукових шкіл, кожна з яких обґрунтувала власні підходи, концепції та положення. Окремі із цих підходів, методи управлінської діяльності мають суттєве значення для дослідження проблеми управління інноваційними процесами в сучасній освіті.

Реформування системи освіти в Україні відбувається під впливом поглиблення світових міжрегіональних диспропорцій, глобальною світовою економічною та соціальною кризою, усе це потребує вивчення інноваційних факторів впливу та вироблення нових механізмів менеджменту освіти.

© П. М. Кухарчук, 2011

Аналіз останніх досліджень і публікацій (аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття). Дослідження менеджменту освіти найрозвиненіших країн відображено у працях Н. Абашкіної, Л. Ващенко, І. Зязюна, О. Локшиної, М. Лещенко, В. Лугового, Л. Пуховської, А. Парінова, А. Сбруєва, І. Тараненка, Б. Мельниченка, І. Ковчиної, А. Власюка, С. Калашнікової, Г. Дмитренко, В. Олійника, В. Медведя, С. Майбороди, Л. Калініної, К. Корсака та ін. Важливого значення набули: системно-синергетичний підхід до пізнання процесів і явищ у нестабільних системах, розкритий у працях В. П. Андрущенка, Б. С. Гершунського, В. Г. Кременя, В. С. Лугая, К. Поппера, І. Пригожина, Г. Хакена, М. Фуллана; закони й закономірності інноваційного розвитку соціальних систем, описано в працях А. С. Гальчинського, В. М. Гейця, А. К. Кінаха, М. Портера, В. П. Семиноженка, Н. Р. Юсуфбекової; ідеї модернізації соціально-педагогічних систем охарактеризовано в наукових працях І. А. Зязюна, С. В. Крисяка, В. І. Лугового, В. М. Мадзігона, С. І. Максименка, В. Ф. Паламарчук, Н. Г. Протасової, О. Я. Савченко, О. В. Сухомлинської та ін.

У своїй праці А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко стверджують, що “в умовах глобалізації суспільна прогресивна динаміка стає не стільки наслідком екстраполяції в часі традиційних переваг і попередніх досягнень, скільки результатом винаходу ефективної моделі поєднання широкого комплексу динамічних факторів: від соціальних – до геокультурних, від геополітичних – до промислово-технологічних. Логіка забезпечення конкурентоспроможності українського суспільства й ефективності економіки в ідеологічному та політико-технологічному плані є логікою інноваційних політико-економічних реформ, спрямованих на розбудову “гуманітарної економіки соціальних інвестицій”, “економіки здоров'я” та “суспільства гуманітарних інновацій”, що дадуть можливість не лише обрати більш ефективну методологію державної політики, а й забезпечити принципово нові, комплексні підходи до соціально-економічного планування та політико-економічного моделювання суспільного розвитку України” [1, 5].

Аналіз наукових джерел з теми дослідження вказує на відсутність комплексного вивчення менеджменту освіти в Україні, зокрема впливу на інноваційний розвиток освіти.

Практика розбудови української держави на межі ХХ та ХХІ ст. зіткнулася з такою проблемою, як невідповідність підготовлених фахівців до швидкоплинних умов ринкових перетворень. У модерній Українській Державі закони та нормативні акти економічної сфери не створюють реальних гарантій рівних можливостей усім учасникам економічної діяльності, тому в українську економіку дуже повільно надходять зарубіжні інвестиції, не використовуються повною мірою внутрішні можливості розвитку вітчизняного підприємництва. А це означає зменшення робочих місць. Більшість кваліфікованих працівників стикаються із жорстокими реаліями життя – стають безробітними. Ці екстремальні умови породжують, з одного боку, повну соціальну апатію, а з іншого – вивчення інноваційних факторів впливу та вироблення нових механізмів менеджменту освіти.

Мета статті (формулювання цілей статті (постановка завдання). Ставлення до працівника як до частини машини, відсутність системи мотивації працівників, авторитарне керівництво, недооцінка ролі вищих управлінців, ігнорування взаємовідносин між організацією та навколишнім середовищем – вважаються недоліками наукового менеджменту. Тут ми розглянемо науковий менеджмент у теорії управління і його вплив на інноваційний розвиток освіти.

Виклад основного матеріалу (виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів). Становлення систематичного менеджменту відбувалося на основі впорядкування виробничих організацій, координації та процедур досягнення цілей, обґрунтування виробничих процесів і операцій, управління ресурсами та контролю за витратами.

Американські та англійські дослідники вперше заявили про те, що управління трудовими процесами є таким самим мистецтвом, як і технічне конструювання в період ринкових відносин (кінець ХІХ ст.). Тому інженерів має цікавити не лише технічна ефективність, але й витрати та прибутки.

Ф. Тейлор започаткував теорію наукового управління (1885–1920), на основі якої вдалося подолати антагонізм у відносинах між керівниками та робітниками. Він поклав в основу теорії ідеї, які ефективно впливають на результати роботи: використання наукових методів та операційних стандартів; відбір робітників на основі наукових критеріїв з урахуванням їхніх здібностей та можливостей досягнення встановлених стандартів і норм; систематичне підвищення кваліфікації робітників, забезпечення наукового рівня їхньої освіти й розвитку; урахування психологічної сумісності, співробітництво й кооперація адміністрації та робітників.

У 1920–1950 рр. А. Файоль, Л. Урвік, Ч. Бернард та інші створили нову систему поглядів, яка називалась адміністративною школою управління. Вони вважали, що корпоративний дух, порядок, справедливість, стабільність персоналу, ініціатива, принцип поділу праці, влади й відповідальності, дисципліни, єдиновладдя, єдність керівництва, підпорядкування особистих інтересів громадським, винагорода, централізація, ієрархія управління (скалярний ланцюг) – це і є основні принципи, які здатні забезпечити ефективність роботи організації.

Сучасні науковці підкреслюють, що дійовим фактором підвищення інноваційно-інтелектуального потенціалу країни є сучасна реформа освіти, в якій ураховано не лише “своєрідні етнічні характеристики, а й сучасні вимоги науковості, етичності, матеріальної і духовної культури” [2, 5]; людина проголошується найвищою та найпріоритетнішою цінністю і має право на юридичний захист і соціально-економічне забезпечення [3].

Характеризуючи сутність сучасного менеджменту освіти, В. Ф. Паламарчук і Л. І. Даниленко розглядають її у трьох основних контекстах: як науку про методи, про деякі принципи побудови діяльності, про види діяльності: пізнавальну, практичну й оцінну [4]. Забезпечення регулювання розвитку системи освіти в нашому розумінні – це науковий менеджмент, який впливає на інноваційний розвиток освіти через гностичні, аксіологічні, праксеологічні функції. Серед основних складових (функцій) менеджменту визначено: планування, організацію, розпорядництво, координування та контроль. А. Файоль одним із перших звернув увагу на роль вищого рівня адміністрування й побудував цілісну теорію як універсальний процес, а саме управління виділив як особливий вид діяльності.

Модель М. Вебера “ідеального типу” адміністративної організації, яку німецький соціолог позначив терміном “бюрократія”, заклала основи системного функціонування організації. Згідно з його теорією бюрократія повинна зосередити увагу на нормах, правилах, а не на людях, і тим самим забезпечити ефективність, прибуток та подальший прогрес.

Розширюючи теорію людських відносин, американський економіст Ч. Бернард вважав, що організація як вид співробітництва між людьми є свідомою, продуманою та цілеспрямованою. Далі він обґрунтував теорію влади, проголосив ідею морального лідерства керівника, дав визначення формальних та неформальних організацій.

Усвідомлюючи те, що для виконання робіт, які не під силу одній людині, необхідно об’єднуватися в організацію і тим самим вступати в соціальні стосунки, Ч. Бернард звернув увагу на оцінку її “дієвості” та “ефективності”. Він стверджував: критерії “ефективності” полягають у тому, що досягнення загальної мети задовольняє власні потреби кожного окремого індивіда. На величину його внеску до скарбниці досягнень спільних цілей впливає саме задоволеність чи незадоволеність, яку відчуває кожен член організації. Отже, керівникові належить виконувати три функції: підтримувати працездатність системи передачі інформації (визначення обов’язків, внесення ясності у рівні влади та відповідальності при використанні офіційних та неофіційних каналів передачі інформації); сприяти збереженню необхідних власних зусиль (спонукання людей до участі у спільній діяльності через збереження моральних цінностей, забезпечення системи

стимулювання, нагляду, контролю, інспектування, навчання тощо); реалізувати основні виробничі функції (інтелект, розум, високий рівень загальної культури та моральних якостей, поміркованість, волю, твердість, наполегливість, енергію, сміливість).

Ідеї школи “людських відносин” А. Маслоу, експерименти Ф. Херцберга та інших не виявили зв’язку між задоволенням потреб та мотивацією людини до праці. Ф. Херцберг запропонував формулу розподілу потреб на “ті, що просто задовольняють” і “стимулюючі”, виділив основну групу мотивів, які назвав групою потреб: можливість зростання і самовдосконалення, досягнення, просування, заохочення, відповідальність.

На нашу думку, враховуючи науковий менеджмент організації, для інноваційного розвитку освіти важливі такі критерії: оплата праці, яка б забезпечувала, крім прожиткового рівня життя, задоволення потреб у самоосвіті (отримання другої освіти, підвищення кваліфікації, вивчення іноземних мов), якісного медичного обслуговування, оплати комунальних послуг; культурних потреб (театр, купівля книг, журналів, газет); умови праці; зміст праці; можливість кар’єрного зростання, як в адміністративному, так і в науковому значенні. Хоча ці критерії виходять із поведінкового менеджменту, ключовими ідеями якого є підвищення ефективності праці співробітників через усвідомлення їхньої індивідуальності, групових взаємовідносин і налагодження організаційного процесу; добір працівників, які мотивовані на працю і здатні до самоконтролю, проте обмеження поведінкового менеджменту ігнорують ситуаційні фактори – навколишнього середовища й організаційних технологій.

Аналізуючи науковий менеджмент у теорії управління інноваційними процесами в освіті, слід урахувати проблему людських відносин, які визначають напрям у теорії управління.

Новим у дослідженні наукового менеджменту стають знання і методи, які дозволяють прийняти ефективні організаційні рішення, – аналіз управління. Основним засобом стали математичні підходи, застосування комп’ютерної та мультимедійної техніки. Менеджмент постає як логічний процес, що формалізується та математично обраховується.

Кількісний менеджмент дає можливість вибудовувати моделі цілеспрямованого керування інноваційними процесами в освіті, враховувати ширший спектр результатів кількісного аналізу, обирати корисні новачі.

Проте в Україні через низький рівень володіння комп’ютерною (мультимедійною) технікою, навичок збирання й аналізу даних, надання переваги якісним показникам, а не кількісним; відсутність підготовлених фахівців як на рівні навчальних закладів, так і регіональних органів управління освітою, органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, відсутність баз даних про потреби фахівців на регіональному і державному рівні гальмує концепцію “кількісного менеджменту”, впровадження практики ефективного управління інноваційними процесами в освіті.

Ці положення стали вихідними для Н. Вінера у заснуванні ним науки кібернетики, яка довела, що всі системи можуть бути сформовані таким чином, щоб контролювати себе за допомогою комунікацій. Останні забезпечують інформаційні потоки і тим самим дають можливість пристосуватися системі до навколишнього середовища. Намагаючись зрозуміти механізми взаємовідносин між машиною та людиною, їхній вплив на суспільство в цілому, американський учений обґрунтовує теорію інформації, предметом вивчення якої виступає кодування, передача і розшифрування повідомлень, ємкість каналів і математичне вивчення зв’язку.

Аналізуючи праці Л. Берталанфі (існуючі знання мають спільні риси, які можуть бути об’єднані у вигляді моделі загальної системи), кібернетику Н. Вінера та теорію інформації, К. Боулдінг робить висновок про те, що теорія загальних систем спрямована на створення структури, на яку необхідно нанизувати відповідні дисципліни і предмети в певному порядку. Така структура стає засобом мислення в управлінні.

Оскільки системний менеджмент змінює процесуальний, він характеризується різноплановістю організації, що передбачає взаємодію багатьох зовнішніх і внутрішніх чинників, прояв синергетичного ефекту, і зміни окремих елементів управлінської діяльності безпосередньо впливають на зміни інших, врешті на зміни самої організації. Системний менеджмент потребує комплексного підходу до впровадження інноваційних процесів в освіті від простого до складного та перспективного.

Поєднання системного та ситуаційного менеджменту, передбачає всебічний глибокий аналіз чинників, що створюють ситуацію, дають підстави для пошуку найдоцільніших форм, методів, прийомів, концепцій для її вирішення.

До сучасного інноваційного менеджменту в теорії управління інноваціями в освіті належать:

- маркетинг інновацій (передбачає вивчення ринку споживачів інновацій, їх запитів, інтересів; розробку системи дій з реалізації інновації, забезпечення її рекламою, організацією “паблік релейшнз”);
- інжиніринг інновацій (означає проектно-консультаційні послуги щодо розробки проектів, програм, упровадження інновацій);
- реінжиніринг інновацій (означає інженерно-консультаційні послуги, які передбачають проектування діяльності для досягнення кардинальних, рішучих змін);
- бенчмаркінг інновацій (являє собою засіб вивчення діяльності конкурентів з метою використання позитивного досвіду);
- бренд-стратегію інновацій (означає управління реалізацією інновації, просування її на ринку попиту, формування свідомості споживачів нового продукту);
- фронтвання інноваційного ринку (передбачає захоплення або відвойовування ринку діяльності інших організацій) [5, 159–160].

Освітні інноваційні процеси, які здебільшого пов'язують із розвитком системи освіти, можуть діяти і в системі функціонування. Скажімо, такі напрями, як стратегія диференціації та стратегія фокусування, певною мірою відбивають особливості нововведень, що діють у режимі функціонування. Так, перший напрям полягає в тому, що організація (навчальний заклад) концентрує свої зусилля на окремих напрямках і прагне саме в них досягти успіху.

Як приклад, Житомирський державний університет ім. Івана Франка сприяє викладачам у розробці інноваційних освітніх технологій за напрямками:

- технологія розробки нового покоління підручників і навчальних посібників з педагогічних дисциплін (О. Є. Антонова, О. А. Дубасенюк, М. В. Левківський, Н. Г. Сидорчук, С. С. Вітвицька, О. С. Березюк);

- технології роботи з педагогічно обдарованою студентською молоддю (О. Є. Антонова, Ю. М. Клименюк);

- технології соціально-педагогічної підготовки майбутніх учителів (Н. А. Сейко, С. М. Коляденко, Т. І. Шаньскова, В. А. Ковальчук, Н. П. Павлік);

- проблеми міжособистісної взаємодії у вищому навчальному закладі (Н. В. Якса, Ю. О. Костюшко);

- проблеми модульно-рейтингової та кредитно-модульної системи навчання (М. М. Осадчий, О. Л. Музика, В. Є. Литнєв, О. М. Спирін);

- технології вдосконалення професійно-методичної компетенції майбутніх учителів іноземної мови (Л. В. Калініна, О. С. Гуманкова, Н. П. Сіваєва, Л. В. Темченко, Л. І. Березеньська, В. В. Добролюжа, Н. С. Щерба, О. В. Вознюк, О. Ю. Андрущенко);

- технології підготовки майбутніх учителів до художньо-творчої діяльності (Г. І. Сотська, Н. Є. Колесник, О. М. Піддубна, Т. В. Шмельова, Г. В. Ямчинська, М. А. Моїсєєва, О. В. Плотницька).

Щодо другої стратегії, то вона передбачає вибір окремого сегмента на ринку освітніх послуг, досягнення на якому забезпечує конкурентні переваги. Саме тому в січні 2012 р. в Житомирському державному університеті ім. Івана Франка відбулося засідання навчально-науково-виробничого комплексу “Полісся”, до складу якого входять більше 20 навчальних закладів області різних рівнів акредитації – від дитячого садка (який працює за системою вальдорфської педагогіки) до Інституту післядипломної педагогічної освіти, на якому схвалено науковий проект, розроблений і затверджений на кафедрі педагогіки університету “Креативна освіта як чинник розвитку інноваційної особистості” в межах комплексу та Положення про Банк даних обдарованих дітей навчально-науково-виробничого комплексу “Полісся”.

У запропонованому проекті *креативна освіта визначається* як:

- освіта, спрямована на розвиток загальної креативності суб'єктів педагогічного процесу, їх нелінійного та інноваційного мислення;

- освіта з гнучкою системою форм організації навчально-виховного процесу, відповідно до здібностей, нахилів, потреб учнів/студентів навчальних закладів комплексу;

- освіта, яка передбачає впровадження інноваційних педагогічних технологій, що забезпечують особистісне зростання та розвиток творчого потенціалу особистості учнів/студентів закладів комплексу;

- освіта, що зорієнтована на особистісне та професійне зростання вчителів/викладачів і в цілому педагогічних колективів навчальних закладів комплексу.

Головна мета проекту: розробка та апробація моделей креативної освіти, визначення основних показників творчої компетентності особистості, запровадження інноваційних технологій розвитку творчого потенціалу суб'єктів педагогічного процесу; вдосконалення системи психолого-педагогічного супроводу особистості та навчально-методичного забезпечення в системі креативної освіти [6, 5–6].

Таким чином, залучаючи різних суб'єктів регіональної освіти до впровадження проектів, університет стратегічно забезпечує потенційних обдарованих абітурієнтів, створює вперше в регіоні базу даних обдарованих дітей і талановитих педагогів. Навчальні ж заклади отримують науковий супровід практичної професійної діяльності та можливість поглиблення профільного навчання учнями та викладачами на відповідних кафедрах університету.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Природним і закономірним явищем у теорії управління освітою є впровадження нововведень досягнень наукового менеджменту. Важливо, що саме науковий менеджмент своїм об'єктом визначає потенціал системи освіти. Це положення має відповідну цінність для осмислення системи підготовки фахівців, здатних працювати в інноваційному середовищі.

Науковий менеджмент у теорії управління освітою забезпечує формування освітньої політики та освітньої культури, виступає об'єктом інноваційної діяльності педагогів, забезпечує різноманітність освітніх потреб та інтересів. Основним принципом наукового менеджменту в теорії управління освітою є структурування інноваційного середовища та керування переходом від стихійної організації інноваційного пошуку до формування нових умов управління інноваційним розвитком освіти, яка характеризується комплексом критеріїв та показників: стратегічної спрямованості, широти охопленості, інтенсивності, формалізованості, впорядкованості, когерентності, інформаційності, професійності, соціально-культурної активності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх проблем, пов'язаних з теорією управління та інноваційною діяльністю в освіті. Серед перспективної тематики подальшого наукового дослідження проблеми визначено: теорію і методику здійснення наукового експертизи освітніх інновацій у системі освіти; теорію і практику

проектування інноваційної діяльності в освіті; соціально-економічні засади управління інноваційною діяльністю в регіональній освіті; організаційні засади діяльності центрів освітніх інновацій в закладах освіти.

Список використаних джерел

1. Інноваційна стратегія українських реформ / А. С. Гальчинський, В. М. Геєць, А. К. Кінах, В. П. Семиноженко. – К. : Знання України, 2004. – 338 с.
2. Прогнозирование развития общеобразовательной школы: методический аспект : сб. научн. трудов / АПН СССР, НИИ общ. педагогики; под ред. М. Н. Скаткина, Б. С. Гершунского. – М. : АПН СССР, 1988. – 142 с.
3. Кремень В. Україна: альтернативи поступу / Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. – К. : ARC–UKRAINE, 1996. – 793 с.
4. Паламарчук В. Ф. Сучасні тенденції розвитку вищої школи в контексті європейського вибору [Електронний ресурс] / В. Ф. Паламарчук, Л. І. Даниленко // Педагогічні інновації: ідеї, реалії, перспективи : інтернет-конференція Інституту педагогіки і ЦППО АПН України. – 2003. – <http://www.cipre.edu-ua.net>.
5. Мармаза О. І. Інноваційні підходи до управління навчальним закладом / Мармаза О. І. – Х. : Основа, 2004. – 240 с. (серія “Бібліотека журналу “Управління школою”; Вип. 11–12 (23–24)).
6. Креативна освіта: інструктивно-методичні матеріали членів ННВК “Полісся” / О. А. Дубасенюк, О. Є. Антонова, О. В. Вознюк, І. І. Коновальчук. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2012. – 40 с.